జనాభా పెరుగుదల.. ప్రగతికి ప్రతిబంధకం

ప్రపంచంలో కేవలం 2.4 శాతం భౌగోళిక విస్తీర్ణమున్న భారతదేశం... ప్రపంచ జనాభాలో 16.7 శాతం వాటాను కలిగి ఉంది. 2001 జనాభా లెక్కల ప్రకారం.. భారత జనాభా 1027 మిలియన్లు. జనాభాలో ప్రపంచంలోనే భారత్ రెండో అతిపెద్ద దేశం. 1921 వరకూ దేశ జనాభా అంతంతమాత్రం పెరుగుదలతో దాదాపు స్థిరంగానే కొనసాగింది. 1951 తర్వాత భారత జనాభా గణనీయంగా పెరిగింది!!

1951 తర్వాత భారతదేశంలో జనాభా విస్ఫోటనం సంభవించిందని చెప్పవచ్చు. 1961-71లో గరిష్ట స్థాయికి చేరిన దశాబ్ద జనాభా పెరుగుదల రేటు... ఆ తర్వాత కొంత తగ్గు ముఖం పట్టింది. అయితే, ఇప్పటికీ భారతదేశం జనాభా విస్ఫోటన దశలోనే ఉందని చెప్పవచ్చు. నిపుణుల అంచనా ప్రకారం.. భారతదేశం 0.5-0.6 శాతం వార్షిక జనాభా పెరుగుదల రేటుతో.. 2045 సంవత్సరానికల్లా స్థిరత్వాన్ని సాధించే అవకాశముంది. అధిక జనాభా పెరుగుదల రేటు... భారత దేశ సామాజిక, ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్రధాన ప్రతిబంధకంగా మారింది.

జనసాంద్రత:

వ్యవసాయానికి అనుకూలంగా ఉన్న ప్రాంతాలలో జనాభా ప్రధానంగా కేంద్రీకృతమై ఉంది. గంగా-సింధూ-బ్రహ్మపుత్ర మైదానాలు, తీరమైదానాలు, డెల్టాలు, నదీలోయ ప్రాంతాల్లో జనసాంద్రత అత్యధికంగా ఉంది. పర్వతమయమైన ఈశాన్య భారతదేశం, పశ్చిమ హిమాలయాలు, పశ్చిమ తూర్పు కనుమల ప్రాంతాలు, పశ్చిమ రాజస్థాన్‌లోని థార్ ఎడారి, మధ్య తూర్పు భారతదేశంలోని దట్టమైన అరణ్య ప్రాంతాలలో జనసాంద్రత అత్యల్పంగా ఉంది. రాష్ట్రాల వారీగా పరిశీలిస్తే... పశ్చిమ బెంగాల్(904), బీహార్(880), కేరళ(819), ఉత్తర ప్రదేశ్ (689)లలో జనసాంద్రతలు అత్యల్పం. దేశ జనాభాలో.. 75 శాతం కేవలం 10 పెద్ద రాష్ట్రాల్లోనే ఉంది.

తగ్గిన శిశు మరణాలు:

1991-2001 దశాబ్దంలో.. జనాభా పెరుగుదల రేటు 21.34 శాతంగా నమోదైంది. ఇది 1.93 శాతం వార్షిక పెరుగుదల రేటుకు సమానం. 1961-71 దశాబ్దంలో.. ఇది గరిష్టంగా 24.8 శాతంగా ఉంది. 1951-71 మధ్యకాలంలో.. టీకాల ద్వారా ప్రాణాంతక వ్యాధులను, అంటు వ్యాధులను నియంత్రించడంతో మరణాల రేటు తగ్గుముఖం పట్టింది. దాంతో జనాభా పెరుగుదల రేటు అధికమైంది. 1971 తర్వాత కుటుంబ నియంత్రణ శస్త్ర చికిత్సలు, ప్రజారోగ్య సౌకర్యాల అభివృద్ధి ద్వారా శిశు మరణాల రేటు తగ్గడం తదితర కారణాలతో... మరణాల రేటు కంటే.. జననాల రేటు వేగంగా క్షీణించటంతో.. జనాభా పెరుగుదల రేటు తగ్గుముఖం పట్టింది.

దక్షిణాది రాష్ట్రాలయిన కేరళ, తమిళనాడు, ఆంధ్రప్రదేశ్‌లతో పాటు గోవా, ఒరిస్సాలలో జనాభా పెరుగుదల రేటు కనిష్టంగా ఉంది. ఈ మూడు దక్షిణాది రాష్ట్రాలు... తమ జనాభాలను స్థిరీకరించుకున్నాయి. అధిక జనాభా కలిగిన బీహార్, రాజస్థాన్, హర్యానా, ఉత్తరప్రదేశ్, మధ్యప్రదేశ్ రాష్ట్రాలలో... దేశ సగటు కంటే జనాభా పెరుగుదల రేటు అధికంగా ఉంది. దాంతో దేశ జనాభా పెరుగుదల రేటు కూడా అధికంగా నమోదవుతోంది.

స్త్రీ, పురుష నిష్పత్తి:

భారతదేశంలో పురుషులతో పోలిస్తే... మహిళల సంఖ్య తక్కువగా ఉంది. స్త్రీ, పురుష నిష్పత్తి... సమాజంలో మహిళల సామాజిక స్థాయిని సూచిస్తుంది. స్త్రీ శిశువుల భ్రూణ హత్యలు, సతీసహగమనం వంటి దురాచారాలు; ఆడ శిశువులు, బాలికలు, స్త్రీల ఆరోగ్యం పట్ల నిర్లక్ష్యం... తదితర కారణాల వల్ల పురుషులతో పోలిస్తే... మహిళల్లో మరణాల రేటు అధికంగా ఉండి... దేశంలో అల్పలింగ నిష్పత్తులకు దారితీశాయి. 20వ శతాబ్దంలో... 1951, 1981, 2001లలో తప్ప, మిగతా అన్ని జనాభా లెక్కల్లోనూ.. లింగ నిష్పత్తుల క్షీణత నమోదయింది. ప్రాంతాల వారీగా పరిశీలిస్తే.. వాయువ్య భారతదేశంలో లింగ నిష్పత్తులు కనిష్టంగా(850) ఉన్నాయి. దక్షిణ భారతదేశంలో గరిష్టంగా ఉన్నాయి. 1991-2001లో జాతీయస్థాయిలో... లింగ నిష్పత్తి 927 నుంచి 933కు పెరిగింది. కానీ ఇదే కాలంలో... పంజాబ్, హర్యానా, ఢిల్లీలలో మాత్రం లింగ నిష్పత్తులు తగ్గాయి. దేశంలో అత్యధిక లింగ నిష్పత్తి కేరళలో నమోదయింది. లింగ నిష్పత్తులలో స్వల్ప పెరుగుదల ఉన్నప్పటికీ... 1991-2001లో దేశవ్యాప్తంగా బాలల లింగ నిష్పత్తులు క్షీణించడం ఆందోళన కలిగించే విషయం.

విస్తృత మానవ వనరులు:

దేశ జనాభాను పరిశీలిస్తే... 57 శాతం జనాభా.. 15 నుంచి 59 సంవత్సరాల మధ్య ఉంది. ఇది పనిచేసే ఉత్పాదక జనాభా. ఇది దేశంలో విస్తృతమైన మానవ వనరులను సూచిస్తుంది. 0-14 సంవత్సరాల మధ్య వయసులో... సుమారు 35 శాతం జనాభా ఉంది. 60 సంవత్సరాలు దాటిన జనాభా 7.5 శాతం మాత్రమే. ఇది అల్ప ఆయుర్దాయాన్ని సూచిస్తుంది. పిల్లలు, యువకుల జనాభా అధికంగా ఉండటం వల్ల జనాభా నియంత్రణ కష్టమైపోతుంది. అందువల్ల జనాభా విధానాన్ని పటిష్టంగానే అమలు చేస్తున్నప్పటికీ... 2045 నాటికి

ముందే దేశ జనాభా స్థిరత్వాన్ని సాధించే అవకాశాలు కన్పించటం లేదు.

2001 జనాభా లెక్కల ప్రకారం... దేశ జనాభాలో హిందువులు, ముస్లింలు, క్రైస్తవులు, సిక్కులు, బౌద్ధులు, జైనుల వాటా... వరుసగా 80.5%, 13.4%, 2.3%, 1.9%, 0.8%, 0.4%. 1991-2001 మధ్య కాలంలో... మతాల వారీగా జనాభా పెరుగుదల రేట్లను పరిశీలిస్తే... ముస్లింలలో గరిష్టంగా (36 శాతం), సిక్కులలో కనిష్టం(18.2 శాతం)గా నమోదయింది. క్రైస్తవులలో స్త్రీ, పురుష లింగ నిష్పత్తి గరిష్టంగా 1009. కాగా, ఇది సిక్కులలో కనిష్టంగా 893గా ఉంది.

ముఖ్యమైన ప్రశ్నలు.. జవాబులు

- **మొత్తం జనాభాలో ముస్లింల వాటా అత్యధికంగా గల రాష్ట్రం లేదా కేంద్రపాలిత ప్రాంతం ఏది?**
  జవాబు: లక్షదీవులు (95%)
- **క్రైస్తవుల వాటా ఏ రాష్ట్రం లేదా కేంద్రపాలిత ప్రాంతంలో అత్యధికంగా ఉంది?**
  జవాబు: నాగాలాండ్ (90%)
- **ఏ రాష్ట్రం లేదా కేంద్రపాలిత ప్రాంతం జనాభాలో హిందువుల శాతం అత్యల్పం?**
  జవాబు: మిజోరాం (3.6%)
- **1991-2001లో గరిష్ట జనాభా పెరుగుదల రేటు నమోదు చేసుకున్న రాష్ట్రం?**
  జవాబు: నాగాలాండ్ (64%)
- **1991-2001 దశాబ్దంలో అత్యధిక దశాబ్దపు పెరుగుదల రేటు క్షీణతను నమోదు చేసుకున్న రాష్ట్రం?**
  జవాబు: ఆంధ్రప్రదేశ్ (10.33%)
- **2001 జనాభా లెక్కల ప్రకారం దేశంలో అత్యల్ప అక్షరాస్యతా శాతం నమోదు చేసుకున్న రాష్ట్రం?**
  జవాబు: బీహార్ (47.53%)
- **అత్యధిక జనసాంద్రత కలిగిన రాష్ట్రం? (ఢిల్లీ మినహా)**
  జవాబు: పశ్చిమబెంగాల్
- **భారతదేశ జనాభాలో ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్ర వాటా ఎంత శాతం?**
  జవాబు: 7.37 %
- **1991-2001లో భారతదేశంలో ఏ రకమైన లింగ నిష్పత్తులు తగ్గాయి?**
  జవాబు: బాలల లింగ నిష్పత్తులు
- **జాతీయ జనాభా విధానం (2000) ప్రకారం... దేశ జనాభాను ఎప్పటికల్లా స్థిరీకరించాలని దీర్ఘకాలిక లక్ష్యంగా నిర్ణయించారు?**
  జవాబు: 2045

భారతదేశం... నగరీకరణ

పాశ్చాత్య దేశాలలో పారిశ్రామికీకరణ.. నగరీకరణకు దారి తీసింది. నగరీకరణను సామాజిక, ఆర్థికాభివృద్ధికి గీటురాయిగా పరిగణిస్తారు. కానీ, భారతదేశం వంటి తృతీయ ప్రపంచ దేశాలలో... గ్రామీణ ప్రాంతాల నుంచి నిరుపేద వ్యవసాయ కూలీలు ఉపాధి కోసం నగరాలకు, పట్టణాలకు వలస వెళ్లడం నగరీకరణకు దారితీస్తుంది. ఈ రకమైన జీవనాధార నగరీకరణ... అనేక సమస్యలకు కారణమవుతోంది!!

భారతదేశంలో జనాభా లెక్కల కమిషనర్ రెండు రకాల నగర జనాభాలను గుర్తించారు. అవి:

1. సెన్సస్ పట్టణాలు, 2. చట్టబద్ధ పట్టణాలు. చట్టబద్ధంగా మున్సిపాలిటీ, మున్సిపల్ కార్పొరేషన్, నోటిఫైడ్ ఏరియా కమిటీ లేదా కంటోన్మెంట్ బోర్డు హోదా కలిగిన జనావాసాలను పట్టణాలుగా గుర్తిస్తారు. కనీసం 5000 జనాభా, కనీసం 400 (చ.కి.మీకు) జనసాంద్రత, కనీసం 75 శాతం పనిచేసే పురుష జనాభా వ్యవసాయేతర వృత్తులలో నిమగ్నమైన జనావాసాలను సెన్సస్ పట్టణాలుగా పరిగణిస్తారు.

ప్రాంతీయ వ్యత్యాసాలు:

2001 జనాభా లెక్క ప్రకారం... భారతదేశ నగర జనాభా 285 మిలియన్లు. ఇది మొత్తం జనాభాలో 27.78 శాతం. నగరీకరణ స్థాయిలో ప్రాంతీయ వ్యత్యాసాలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. ఉత్తర, ఈశాన్య, తూర్పు భారతదేశాలలో నగరీకరణ అల్పంగా ఉంది. ఢిల్లీ, చండీగఢ్‌లు నగరాలు కావడంతో.. నగర జనాభా వాటా గరిష్ఠంగా (93%, 90%) ఉంది. పెద్ద రాష్ట్రాల జాబితాలో... తమిళనాడు అత్యధికంగా (43.8%) నగరీకరణం చెందింది. మహారాష్ట్ర, గుజరాత్‌లు 42.4%, 37.35%తో తర్వాతి స్థానాలలో ఉన్నాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో నగరీకరణం 27.08%తో జాతీయ సగటు కంటే తక్కువగా ఉంది. దేశంలో అత్యల్పంగా నగరీకరణం చెందిన రాష్ట్రాలు హిమాచల్‌ప్రదేశ్ (9.79%), బీహార్ (10.47%). భారతదేశంలోని మొత్తం నగర జనాభాలో... సుమారు 66% (2/3వ వంతు)... లక్ష లేదా అంతకంటే ఎక్కువ జనాభా ఉన్న మొదటి తరగతి(పెద్ద) పట్టణాలలోనే కేంద్రీకృతమై ఉంది. 20 వేల కంటే తక్కువ జనాభా ఉన్న నాలుగు, అయిదు, ఆరో తరగతి (చిన్న) పట్టణాలు... మొత్తం దేశ నగర జనాభాలో కేవలం 10 శాతం మాత్రమే కలిగి ఉన్నాయి.

మెట్రోపాలిటన్ నగరాలు:

ఒక మిలియన్ కంటే ఎక్కువ జనాభా ఉన్న నగరాలను మెట్రోపాలిటన్ నగరాలుగా వ్యవహరిస్తారు. 2001 జనాభా లెక్కల ప్రకారం... దేశంలో 35 మెట్రోపాలిటన్ నగరాలు ఉన్నాయి. వీటి మొత్తం జనాభా 108 మిలియన్లు. అంటే... దేశంలోని మొత్తం నగర జనాభాలో 38 శాతం కేవలం 35 మెట్రోపాలిటన్ నగరాలలోనే నివసిస్తున్నారు. మొదటి ఆరు పెద్ద మెట్రోపాలిటన్ నగరాలలో... మొత్తం జనాభా సుమారు 60 మిలియన్లు. అంటే... ఈ ఆరు మెగా నగరాలు.. మొత్తం దేశ నగర జనాభాలో 20 శాతానికి పైగా వాటా కలిగి ఉన్నాయన్న మాట!

1. గ్రేటర్ ముంబయి 16.4 మిలియన్లు.
2. గ్రేటర్ కలకత్తా 13.2 మిలియన్లు.
3. ఢిల్లీ 12.8 మిలియన్లు.
4. చెన్నై 6.4 మిలియన్లు.
5. బెంగళూరు 5.7 మిలియన్లు.
6. హైదరాబాద్ 5.5 మిలియన్లు.

1991–2001 దశాబ్దంలో... 13 నగరాలు కొత్తగా మెట్రో పాలిటన్ హోదాను పొందాయి. అవి.. ఆగ్రా, మీరట్, నాసిక్, జబల్‌పూర్, జంషెడ్‌పూర్, ఆసన్‌సోల్, ధన్‌బాద్, ఫరీదాబాద్, అలహాబాద్, అమృత్‌సర్, విజయవాడ, రాజ్‌కోట్. ప్రస్తుతం ప్రపంచంలోని పది అతిపెద్ద నగరాల జాబితాలో... ముంబయి, కోల్‌కతా, ఢిల్లీ వరుసగా... 4, 6, 7 స్థానాలలో ఉన్నాయి.

మురికివాడలు:

మన దేశ నగరాలలో మురికివాడలు ఒక ప్రధాన సమస్య. ముంబయి మహానగరంలో.. దాదాపు 50 శాతం జనాభా మురికివాడలలోనే నివసిస్తున్నారు. కలకత్తాలో సుమారు 33 శాతం జనాభా మురికివాడలలో నివాసం ఉంటున్నారు. మన హైదరాబాద్ నగరంలో కూడా మురికివాడలు... మొత్తం నగర జనాభాలో 20 శాతం కలిగి ఉన్నాయి. ప్రధాన మెట్రోపాలిటన్ నగరాలలో ఒక్క బెంగళూరులోనే కేవలం 8 శాతం జనాభా మురికివాడలలో నివసిస్తున్నారు. సాధారణంగా రైలు పట్టాలు, మురుగునీటి కాల్వల వెంబడి.. నగరంలోని లోతట్టు ప్రాంతాలలో.. మురికివాడలు అభివృద్ధి చెందుతాయి. మురికి వాడలు పారిశుధ్య లోపం వల్ల దుర్గంధభూయిష్టంగా మారి... ప్రజారోగ్యానికి ప్రమాదకరంగా తయారవుతున్నాయి. ఇందులో ప్రజలు అమానవీయ స్థితిలో నివసిస్తుంటారు. ముంబయిలోని 'ధారవి' మురికివాడ... ప్రపంచంలోని అతిపెద్ద మురికి వాడలలో ఒకటి.

1960, 70లలో మురికివాడలను నిర్మూలించటంపై ప్రభుత్వం

దృష్టి కేంద్రీకరించింది. కానీ తర్వాత మానవీయ కోణంలో సమస్యను విశ్లేషించి.. 1980ల నుంచి మురికివాడలలో కనీస పౌర వసతులను కల్పించి... వాటిని అభివృద్ధి చేయడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. ప్రస్తుతం మాస్టర్‌ప్లాన్‌ల కింద మెట్రోపాలిటన్ నగరాలలో... మురికివాడలను స్వయంసమృద్ధి గల ప్రణాళికాబద్ధ నివాస గృహసముదాయాలుగా అభివృద్ధి చేస్తున్నారు. ఈ ప్రాంతాలలో అపార్ట్‌మెంట్లను నిర్మించి, వారికి కనీస పౌర వసతులతో పాటు వైద్య, ఆరోగ్య, విద్యాసేవలను కూడా అందుబాటులోకి తెస్తున్నారు.

పెద్దనగరాలు:

వాంబే, JNNURM పథకాలను అమలుచేయడం ద్వారా... మురికివాడలను అభివృద్ధి చేస్తున్నారు. అదే సమయంలో మురికివాడలు విస్తరించకుండా కట్టుదిట్టమైన చర్యలను తీసుకుంటున్నారు. భారత దేశంలోని ప్రాచీన నగరాలు వృత్తాకార లేదా వలయాకార నిర్మితిని కలిగి ఉన్నాయి. ఉదా: వారణాసి, మధురై, మైసూరు. స్వాతంత్ర్యానంతరం రవాణా మార్గాలు, పారిశ్రామికాభివృద్ధి నగర అంతర్నిర్మాణాన్ని ప్రభావితం చేశాయి. నగరాలు జాతీయ రహదారులు, రైలు మార్గాలు వెంబడి విస్తరించటంతో అవి సెక్టర్ నమూనాను సంతరించుకున్నాయి.. మన పెద్ద నగరాలన్నీ బహుళ విధులను నిర్వర్తిస్తున్నాయి. కొన్ని చిన్న పట్టణాలు మాత్రం ఏదో ఒక విధిలో ప్రత్యేకీకరణం సాధించాయి.

రాజధాని పట్టణాలు: గాంధీనగర్, దిస్పూర్
పారిశ్రామిక పట్టణాలు : భిలాయ్, బొకారో, జంషెడ్‌పూర్
గనుల పట్టణాలు : రాణిగంజ్, ధన్‌బాద్, గోదావరిఖని, కేత్రి, కోలార్
పర్యాటక పట్టణాలు : హరిద్వార్, గుల్‌మర్గ్, రామేశ్వరం
వాణిజ్య పట్టణాలు : ఇరోడ్, గుంటూరు, సిలిగురి
రవాణా పట్టణాలు : ఇటార్సి, జొలార్‌పెట్టయి, రేణిగుంట, గుంతకల్
అటవీ పట్టణాలు : హోషంగాబాద్, దీమాపూర్

ప్రాక్టీస్ బిట్లు:

1. **భారతదేశంలో జనాభా లెక్కల ప్రకారం పట్టణ హోదాకు కావల్సిన కనీస జనాభా ఎంత?**
   జవాబు: 5000 మంది
2. **భారతదేశంలో అత్యధికంగా నగరీకరణం చెందిన పెద్ద రాష్ట్రం ఏది?**
   జవాబు: తమిళనాడు
3. **ఈశాన్య భారతదేశంలో అత్యధికంగా నగరీకరణం చెందిన రాష్ట్రం ఏది?**
   జవాబు: మిజోరం
4. **ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో ఎన్ని మెట్రోపాలిటన్ నగరాలు ఉన్నాయి?**
   జవాబు: మూడు; హైదరాబాద్ , విశాఖపట్టణం, విజయవాడ
5. **జాతీయ రాజధాని ప్రాంతం ఢిల్లీ, ఏయే రాష్ట్రాలలో విస్తరించి ఉంది?**
   జవాబు: ఢిల్లీ, హర్యానా, రాజస్థాన్, ఉత్తరప్రదేశ్
6. **దేశంలో మెట్రోపాలిటన్ నగరాలు అత్యధికంగా ఉన్న రాష్ట్రం ఏది?**
   జవాబు: ఉత్తరప్రదేశ్
7. **1991-2001లో అదనంగా ఎన్ని నగరాలు మెట్రో పాలిటన్ హోదాను పొందాయి?**
   జవాబు: 12
8. **భారతదేశంలో అత్యల్పంగా నగరీకరణం చెందిన రాష్ట్రమేది?**
   జవాబు: హిమాచల్‌ప్రదేశ్
9. **భారతదేశంలో అత్యధిక మురికివాడల జనాభా కలిగిన రాష్ట్రమేది?**
   జవాబు: మహారాష్ట్ర
10. **మెట్రోపాలిటిన్ నగరాల కనీస జనాభా ఎంత?**
    జవాబు: ఒక మిలియన్ (పది లక్షలు)